

լուսական ազգերի քաղաքակրթութիւնը, քրիստոնէութեան մուտքի հետ սկսուում է շատ ազգերի դիրն ու գրականութիւնը: Շատ հեռու կտանէր մեզ, եթէ մենք մանրամասնութեան վերայ կանգ առնէինք, կարճ այսքանս կասենք, որ արդի քաղաքակրթութիւնը զարգացել է ամբողջապէս քրիստոնէական հողի վերայ նոր տարրեր աւելացնելով՝ կամ հինը մշակելով և նոր ազգերին տալով: Միջին դարու զիտութեան բոլոր մշակները բացառապէս եկեղեցականներ են: Եկեղեցական ճարտարապետութիւնը յաւիտենական փառքի կոթող է այդ արուեստի պատմութեան համար: Նկարչութեան ոսկեդարը ծաղկել է եկեղեցու մէջ. այնտեղ է զարգացել նաև երաժշտութիւնը իւր ձիւղերով:

Սորանով ի հարկէ մենք չենք ուզում տեսլ, որ արդի քաղաքակրթութիւնն ամբողջապէս քրիստոնէական է, և ոչ էլ ուզում ենք ասել, որ նա բացառապէս կրօնական պէտք է լինի. ժամանակի ընթացքում զարգանում է քաղաքակրթութիւնը և անկախ դիրք ստանում: Դա բնական է և անհրաժեշտ, որովհետև որքան և նոքա արմատով միացած լինեն, տարբեր պահանջների են ծառայում: Բայց որքան հարկաւոր է այդ անկախութիւնը, այնքան և անհրաժեշտ է այն ներդաշնակութիւնը, որով քաղաքակրթութեան համար մի վսեմ և յաւիտենական նպատակ է որոշուում: Երբ խախտուում է քաղաքակրթութեան և կրօնի մէջ եղած ներդաշնակութիւնը, չորանում են կեանքի ամենահոտաւէտ ծաղիկները: Կրօնին թշնամի քաղաքակրթութիւնը մարդկութեան կեանք տալ չէ կարող, այլ հետզհետէ հէնց նորա բարոյական անկման որորանը կդառնայ, Կրօնի անկումը ժողովրդի անկման ամենահաստատուն նշանն է: Այս է ապացուցանում մեզ քաղաքակրթութեան երկու մեծ ներկայացուցիչ ազգերի, յունաց և հռովմայեցւոց պատմութիւնը:

Կրօնի հիմքը մարդու հնազանդութիւնն է Աստուծոյ կամքի առաջ և այդ հնազանդութիւնից միայն պէտք է փրկութիւն սպասել:

«Բայց միայն Աստուծոյ հնազանդ լեր, անձն իմ, զի ի նմանէ, է ինձ փրկութիւն»:

Գարեգին Սարկաւազ:

— ❖ —

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի Ն

Ե Ի

ԱՂՔԱՏՆԵՐԻ ԽՆԽԱՏԱՐԱԹԵՒԵՆ ԳՈՐԺ.

(Ե արուեստագէտիւն) *

Քաղցիայ՝ ևւ հսոյք ինձ ուսել,
ծարաւցի՝ ևւ արուցիք ինձ. օսար էի՝
ևւ ժողովցիք զիւ. մարկ՝ ևւ զցեցուցիք
զիւ. հիւանդ էի ևւ սեւիք զիւ՝ ի բուն-
սի էի, ևւ եկիք առ իւ:

Մատ. ԻԵ. 35—36.

Քարեղործութեան ընդհանուր սկզբունքները նոր կտակարանի մէջ ցոյց տալուց յետոյ՝ աշխատենք համառօտ տեսութեամբ նրկարազրել, թէ ի՞նչ զարգացում և կազմակերպութիւն է ստանում աղքատների խնամատարութեան գործը մինչև Կոստանդին:

Այս շրջանում ևս սէրը ծաղկում էր, ինչպէս և առաքեալների ժամանակ: Հաւատացեալները պատրաստ էին ամեն տեսակ զոհաբերութիւններ անելու, ինչպէս երևում է առաքելական հայրերի գրուածքներից: Մենք բաժին ենք հանում ամենքի համար և տալիս ենք ամեն կարօտեալի, գրում է Թուստինոս: Սոյն միտքը արտայայտում է նաև Կղեմէս Աղեքսանդրացին: Հաւատացեալները տալիս են առանց որևէ վարձատրութիւն սպասելու, ներքին, կենդանի սէրն է, որ նորանց ստիպում է օգնութեան հասնել կարօտեալին: Սոքա աչքի առաջ ունին այն անձնաւորութեան սէրը, որ նոցա մէջ նոր կեանք էր ստեղծել: Համայնքների սիրոյ գործունէութեան եռանդը այնքան վառ է, որ մինչև իսկ կարողութիւնից աւելի զոհաբերութիւններ են անում: Մինչև Կոստանդին կազմակերպում է միմիայն աղքատների համայնա-

կան խնամատարութիւնը. հաստատութիւնները ինչպէս հիւանդանոցներ, հիւրանոցներ, որբանոցներ եւնչ, յատուկ են կոստանդնուպոլսոյ եկող ժամանակին:

Հալածանքների հետ սիրոյ զործունէութեան նորանոր հանգամանքներ են յառաջ գալիս. բանդարիկայները, հալածանքի պատճառով իրենց ստացուածքից զրկուածները, մարտիրոսների որբերն ու այրիները վայելում են համայնքի խնամատարութիւնը: Սուրբ եռանդ, քրիստոնէական լրջմտութիւն, մաքուր կեանք, ամենայն զոհաբերութեան պատրաստ սէր այն ներքին զէնքերն են որոնցով պաշտպանուած է եկեղեցին հեթանոսութեան միշտ կատաղի մարտի դէմ: Եկեղեցին հարստութիւն չունի, ինչպէս քրիստոնէութիւնը պետական կրօն դառնալուց յետոյ՝ բայց նա ունի այն բարոյական զօրութիւնը, որ աւելի մեծ է քան հարբստութիւնը: Եկեղեցին հոգում է, որ իւր անդամներից ոչ ոք կարիք չունենայ. կարօտեալը օգնութիւն է ստանում անմիջապէս: Բայց ինչպէս որ իւրաքանչիւր հաւատացեալ պորտաւոր էր իւր հացը վաստակել, այնպէս և աղքատը: Եկեղեցին օգնութեան է հասնում երբ նորա աղքատութեան պատճառը ծուլութիւնը, դատարկաշրջութիւնը կամ շոյլ կեանքը չէ: Եկեղեցին օգնութեան է հասնում երբ իւր հօտի անդամներից որեւէ մէկը անկարող է աշխատել: «Աշխատանքի ընդունակին դործ, անընդունակին օգնութիւն» ընդհանուր կանոն էր այս շրջանի բարեգործութեան համար:

Արդարեւ, ճշմարիտ բարեգործութիւնն այն է, երբ աշխատանքը այսպիսի բարոյական արժէք ունի, երբ սեպհականութեան դադափարը նուիրական է: Այն ժամանակ բարեգործութիւնը սիրոյ պտուղ է, որ բարեգործի և ստացողի համար հաւասարապէս կրթիչ է և բարձրացնող: Վսեմ գաղափար չէ՞ երախտագիտութեան զգացմունքը, ինչ կրկնէր մեր կրօնականութիւնը, եթէ երախտագիտութեան զգացմունք չունենայինք դէպի Աստուած նորա անհուն բարեբարութիւնների համար: Ստացողը երախտագետ է, դէպի Աստուած, որ իւր բարեբարի ձեռքով նուէր է ու-

ղարկում բարեգործը երախտագետ է, որ Աստուած օրհնել է իւր վաստակը, որից և չքաւոր եղբօր համար ևս բաժին կարող է հանել: Քրիստոնէական եկեղեցու համար միշտ նուիրական է եղել սեպհականութեան դադափարը, բայց նոյն եկեղեցին էլ մաքառել է վաշխառութեան ազահութեան և առհասարակ անազնիւ միջոցներով հարստութիւն գիլելու դէմ: Երբ աշխատանքը, սեպհականութիւնը նուիրական գաղափարներ են և քրիստոնէական սէրը կենդանի է մարդկանց մէջ այն ժամանակ ինքնաշարժեալ առաջ կգայ այն վիճակը, որ Տերտուղիանոս ասել կարող էր Քրիստոնէաներիս համար ամեն ինչ հասարակաց է, բացի կանանցից: Այս սկզբունքը ընդհանուր է առաքելական հայրերի գրուածքի մէջ:

Հալածարութիւնն ևս այս շրջանի առաքինութիւններից մէկն է և սերտ կապուած բարեգործութեան հետ: Վայելքի չափաւորութիւն են քարոզում առաքելական հայրերը, և այս մի այնպիսի ժամանակ, երբ շոյլութիւնն ու զեղխութիւնը հռովմէական կայսրութեան մէջ ծայրահեղութեան էր հասել: Բայց այդ չափաւորութիւնը մեր աչքում աւելի յարգ է ստանում այն պատճառով, որ չափաւորութեամբ ձեռք բերած խնայողութիւնը աղքատների համար պիտի գործադրուէր, մինչև իսկ պահեցողութիւնը բացի ապաշխարութիւնից՝ խնայողութեան միջոց էր աղքատներին օգնելու համար: * Նոյն չափաւորութիւնը, աշխատասիրութիւնն ու բարեգործութիւնը քարոզում է և քրիստոնեայ կանանց. Տերտուղիանոսի նկարագրած քրիստոնեայ կնոջ բարեգործութեան աղքատների խնամատարութեան, հաւատացեալների հիւրասիրութեան պատկերը օրինակ կարող է լինել ամեն ժամանակի քրիստոնեայ կնոջ համար:

Բայց ամենից զարմանալին այս շրջանի համայնական կեանքն է, որ միանգամայն ընտանեկան բնաւորութիւն ունի: Նպիսկոպոսը համայնքի հայրն է և ճանաչում է անձամբ բոլո-

* Karl Müller. Kirchengeschichte I. 1892 եր. 108.

րին: Հաւատացեալները միմեանց քոյր և եղբայր են անուանում և նոցա կեանքը իրօք այդպէս մտերմական է: Անհատը համայնական կեանքից դուրս կեանք չունի, ուստի և աղքատների խնամատարութեան գործը համայնական կեանքի մի մասն է կազմում: Համայնական կեանքի հետ ծաղկում և կանոնաւորում է աղքատների խնամատարութեան գործը: Ընչպէս ամեն գործում համայնքի ներկայացուցիչը եպիսկոպոսն է, այնպէս և աղքատների խնամատարութեան գործը նորա և օգնական երէցների և սարկաւազների ձեռքումն է. համայնքը միայն նիւթականն է հոգում:

Քրիստոնէութեան առաջին դարերի պատմութեան իւրաքանչիւր էջը սիրոյ հրաշքներով է զարդարուած, նոյն ոգին է իշխում և աղքատների խնամատարութեան գործում: Բայց եթէ եկեղեցին այնպիսի մեծ գործեր է կատարում, պատճառը իսկապէս համայնքի մշտապատրաստ սիրոյ տուրքերը չեն, այլ աղքատների խնամատարութեան լաւ կազմակերպութիւնը: Սկզբում այս գործի վարչութեան գլուխը երէցների ժողովն էր, իսկ յետոյ եպիսկոպոսը:^{**} Պօղոկարպոսի թղթից տեղեկանում ենք, որ այրիների և որբերի խնամատարութիւնը երէցների պարտքն է, բայց եպիսկոպոսի ձեռքն անցնելով եկեղեցութեան ղեկը, աղքատների խնամատարութիւնն էլ պէտք է նորանից կախում ունենար: Առաքելական սահմանադրութիւնը, երրորդ դարի վերջերում գրուած,^{***} որոշում է եպիսկոպոսի պարտքը աղքատների խնամատարութեան վերաբերութեամբ: Սա պէտք է հոգայ բոլոր ճշմարիտ կարօտեալների կարիքը, որբերին հայր և այրիներին խնամարկու պէտք է լինի. նորա պարտքն է անգործների համար աշխատանք գտնել, անընդունակներին գթութիւն ցոյց տալ, պանդուխտներին բռնակարանի քաղցածներին կերակուր հոգալ, բանգարկեալներին օգնութիւն և հիւանդ-

ներին խնամք հասցնել: Սա պէտք է զբաւ թաժ և պատրաստակամ լինի, ինչպէս բարի սպասաւոր: Նորա ձեռքն է աղքատների խնամատարութեան գանձարանը, որի համար նա միայն Աստծուն է պատասխանատու, բայց պարտաւոր է խղճմանքով կատարել այդ գործը:

Աղքատների խնամատարութեան այսպիսի կենդրոնացումը կարող էր միայն այն ժամանակ բարերար հետեւանք ունենալ, եթէ եպիսկոպոսը ընտիր օգնականներ ունենար: Սա գործելով այնքան էր ծանրաբեռնուած, որ դրանով զբաղուել չէր կարող: Եպիսկոպոսը աղքատների խնամատարութեան ոգին ուղղութիւն տուողն էր և ոչ գործնական խնամողը: Այս վերջին մասը սարկաւազների պաշտօնն էր: Սոքա են աղքատների հետ գործ ունեցողները և նրանց իսկական խնամատարները: Սոքա մանում են տէ տուն աղքատների վիճակը անձամբ քննում և եպիսկոպոսին տեղեկութիւն տալուց յետոյ՝ նպատակները տեղ հասցնում: Կիպրիանոս, երբ հայածանքի պատճառով հեռացել էր Կարթագինէից, սարկաւազներին էր յանձնել աղքատների դանձարանը, որպէս զի նոքա իրենց բարեհայեցողութեան համեմատ՝ խնամեն աղքատներին: Սոյնն ենք տեսնում և Հռովմում Դեղիուսի հալածանքների ժամանակ (250 թ). Հռովմի Փարիան եպիսկոպոսը աղքատների խնամատարութեան գործը բաժանում է 7 սարկաւազների և նրանց օգնական կիսասարկաւազների մէջ. իւրաքանչիւրը պէտք է մի մի թաղ խնամէր: * Թէև սարկաւազներն են աղքատների իսկական խնամատարները, բայց առանց եպիսկոպոսի զիտութեան որեւէ ծանրակշիռ գործ չեն կատարում: Սոքա իրաւունք ունին առանց եպիսկոպոսի հրամանի միայն թեթեւ նպատակներ տալ, որոնց մասին կիւրակի օրերը տեղեկութիւն պիտի տան իրենց գործունէութեան մասին ընդհանրապէս հաշիւ տալու ժամանակ: Եպիսկոպոսը հայրն է և սարկաւազները որդիք, բացառութեամբ է առաքելական սահմանադրութիւնը, ինչպէս որդին

* K. Müller. Kg. Կր. 109.

** Dr. Emil Friedberg-Lehrbuch des katholischen und evangelischen Kirchenrechts. 1880 § 5.

*** Friedberg, Կր. 93.

* Karl v. Hase. Kirchengeschichte I Կր. 419. համ. Müller Կր. 123.

առանց հօր գիտութեան ոչինչ չէ գործում այնպէս էլ պէտք է լինեն սարկաւազները: Սարկաւազների և եպիսկոպոսի յարաբերութիւնը, ինչպէս և սարկաւազների ցոյց տուած անձնութիւնը պարզելու համար՝ մէջ բերենք այն աւանդութիւնը որ կազմուել է Լաւրենցիոս սարկաւազի անձնաւորութեան մասին: Մա Սիքստոս Բ-ի (257-258) սարկաւազն էր և նորա ձեռքով էր բաժանուած աղքատներին եպիսկոպոսի բոլոր հարստութիւնը: Քաղաքի կառավարիչը կալանաւորում է նորան և սպառնալիքներով պահանջում է յանձնել եկեղեցու զանձերը: Մա յանձն է առնում և մի քանի կառք է խնդրում զանձերը բերելու համար: Նշանակուած ժամանակին գալիս է նա բազմաթիւ կառքերով անդամալցոյծներով և հիւանդներով լիբը: Նրբ կառավարիչը հարցնում է՝ ի՞նչու համար է այդ մուրացկաններին բերել, ո՞ւր են խոստացուած զանձերը: «Սրանք են մեր զանձերը, պատասխանում է սարկաւազը, որ մեր աղքատութեամբ մինչև այժմ կերակրել ենք:» Սարկաւազը նահատակում է: *

Սարկաւազների պարտքն էր աղքատների ցուցակ պահել, ուր նկատողութիւններ էին գրում նոցա վիճակի և ստացած նպաստների քանակութեան մասին: այդ ցուցակները մեծ նշանակութիւն ունէին աղքատներին եղած օգնութիւնը կանոնաւորելու համար: Սարկաւազն սպասաւորում է թոյլերին, ծերերին, օտարականներին, իսկ որբերի և այրիների համար, ինչպէս հայր պիտի լինի: Մա այցելում է աղքատների տները և անձամբ քննում է, արդե՞ք կարօտութիւն ունին, թէ խնամքի կարօտ հիւանդ կայ ընտանիքում: Մա այցելում է պանդոկները տեսնելու օգնութեան կարօտ աղքատներ կամ հիւանդներ և անմիջական օգնութիւն է հասցնում եպիսկոպոսին յայտնելուց յետոյ: Ուշադրութեան արժանի է մանաւանդ այն կէտը, որ սարկաւազի պարտքն է նոյնպէս աղքատին օգնել, որ նա կրկին գործել կարողանայ և անձամբ իւր ապրուստն աշխատէ: Այս կազմակերպութեան լաւ կողմերն են խիստ կեղծո-

նացնում բայց մի և նոյն ժամանակ անհատական խնամատարութիւն: Մանաւանդ վերջին կէտը անհրաժեշտ է աղքատների խնամատարութիւնը բարոյական և առողջ հիմունքների վերայ հաստատելու համար: Օգնութեան բարոյական օգուտը, չափն ու լաւ գործադրութիւնը պայմանաւորուած է անհատական խնամատարութեամբ: Եթէ նիւթական օգնութիւնը իւր իսկական նպատակին պիտի ծառայէր, անհրաժեշտ էր, որ անհատական լինէր այդ խնամատարութիւնը: Սարկաւազն անձամբ ձանաչելով նպաստ ստացողին, նորա ընտանեկան հանգամանքները, դրա համեմատ էլ կաշխատէր կատարել իւր պարտքը: Ո՞նչ բարեգործութիւն կլինի օրինակ այն ողորմութիւնը, երբ արեցողն ստանում և զինատունն է վաղում՝ ընտանիքը վերջին ծայր նեղութեան մէջ թողնելով: Նրբ աղքատների խնամատարութեան դործը կազմակերպուած է, խնամքն անհատական է, այսպիսի գէպքեր պատահել չեն կարող:

Բացի սարկաւազներից կային և կանայք, մանաւանդ այրիներ, կամ սարկաւազուհիներ, որոնք մօտաւորապէս նոյն պաշտօնն էին կատարում, ինչ որ սարկաւազները, միայն իրենց սեռի շրջանում: Առաքելական շրջանում ծառայում էին, թէ այրիները, ինչպէս տեսանք, Ա. Տիմ. Ե. 10, և թէ սարկաւազուհիները Հովմ. Ժ. 2. 1. բայց բազմաթիւ են նաև աղատակամ սպասաւորող կանայք Դործք Թ. 36. Ժ. 2. 14, 40. Հովմ. Ժ. 2. 3. 6: Այնուհետև սարկաւազուհիների գոյութեան մասին տեղեկանում ենք Պլինիոսի Տրայան կայսեր զրած (112 թ.) նամակից: Սարկաւազուհիները եկեղեցու պաշտօնէութեան մէջ սկսում են աւանձին տեղ բռնել երրորդ դարու վերջերում: Նոքա խնամում էին բանգարեկալներներին՝ նոցա համար կերակուր պատրաստելով և ուրիշ կարիքները հոգալով: Նոքա խնամում էին և որբերին: Եթէ եպիսկոպոսը կամ եկեղեցու միւս պաշտօնականներից մէկը այցելում էր, որ և է կնոջ հոգեւոր խնամքի կամ հոգեւաշուութեան նպատակով՝ սարկաւազուհիներից մէկը ուղեկցում էր նորան, նոյնն էր անում և թէ մի կին պիտի այցելէր եպիսկոպոսին: Սարկաւազուհիներն

* Hase. էր. 429.

էին խնամում իրենց սեռի աղքատներին և հիւանդներին:

Յիշեցինք, որ աղքատների խնամատարութեան գործը համայնական կեանքի մի մասն էր կազմում և նորա կազմակերպութիւնը սերտ կապ ունէր համայնական ամբողջ կեանքի կազմակերպութեան հետ: Այս հանգամանքը շատ լաւ նկատելի է մանաւանդ հաղորդութեան հետ միացած սիրոյ ծաշերի նկարագրութիւնից: Սիրոյ ծաշերի սովորութիւնն սկսուած էր առաքելական շրջանից. գործք առաքելոցը պատմում է, որ դա կատարւում էր ամենայն օր, բայց հետզհետէ սահմանափակւում է այդ ծաշերի թիւը և միայն կիւրակի օրերն էին կատարւում: Այդ ծաշերի համար համայնքի անդամները կերակուր էին բերում և ամենքը միասին հարուստ կամ աղքատ ուտում էին: Ա. կորնթ. Ժա. 20—34 տեղեկանում ենք, որ անկարգութիւններ էլ էին պատահում ծաշերի ժամանակ, որի համար առաքելաւր յանդիմանում է, «եթէ զկեղեղեցուն Աստուծոյ արհամարհէր և յամօթ առնէր զքաւորսն»: Պօղոս առաքելայի խօսքերից էլ երևում է, որ սիրոյ ծաշը հաղորդութեան խորհրդի հետ էր կատարւում: Ահա այս սիրոյ ծաշերը համայնական կեանքի և աղքատների խնամատարութեան ամենալաւ միջոցներից մէկն է դառնում հեռեկալ դարերում: Սիրոյ ծաշերի հետ կապուած էր oblatio կոչուած տուրքը՝ սիրոյ ծաշի համար նիւթեր, հաց, զինի, դաշտային բերքեր: Սարկաւագները ծաշի համար հարկաւոր մասը գնում էին սեղանի վերայ, իսկ մնացածը պահում էին եկեղեցու պաշտօնեաների և աղքատների համար: Դնքնատիւքեան հասկանալի է, որ աղքատներն ևս մասնակցում էին սիրոյ ծաշերին և ամենից մեծ ուշադրութեան նոքա արժանանում: Այս սովորութիւնը աղքատների խնամատարութեան ամենալաւ ժամանակն է ներկայացնում: հաղորդութեան խորհրդի ժամանակ հաւատացեալները լսում էին ոչ միայն Բրիտանի ցոյց տուած և քարոզած սիրոյ մասին, այլ և գործով ապացուցանում են, որ սիրոյ Վարդապետի աշակերտ են՝ խնամելով իրենց աղքատներին և կարօտեալներին: Հեռեկալ ժամանակներում

թէ և սիրոյ ծաշերը բաժանուած էին հաղորդութեան խորհրդից, բայց շարունակում էին դարձեալ կատարել և այդ ծաշերը համայնքի անդամների համար կրայրական սիրոյ և հաւատարմութեան լաւ կապ էր: Տերաւողիանոս իւր ջատագովութեան մէջ նկարագրում է սիրոյ ծաշը: Հեթանոսները չափաւոր էին համարում այդ որոնց դէմ մաքառում է նա՝ ցոյց տալով, որ այդ ծաշերի շարժառիթը մերն է և աղքատներին բարիք անելը: «Ինչպէս այդ ծաշերի շարժառիթները պատուաւոր են, շարունակում է նա, դորանով էլ կարող էք չափել մեր մնացած նիւստ ու կացի կարգաւորութիւնը, համապատասխան մեր կրօնական պարտաւորութիւններին, ուր ոչինչ անկայելի և աւելորդ չի թողյալարւում: Մենք աղօթելուց առաջ սեղանի շինք նստում: մենք այնքան ենք ուտում, որքան հարկաւոր է քաղցը յագեցնելու համար: Մենք ծաշակում ենք մտածելով, թէ գիշերն էլ պէտք է աղօթենք Աստծուն, մենք խօսում ենք այն գիտակցութեամբ, թէ Տէրը լսում է մեզ: Չեղբներս լուանալուց և ծրագները վառելուց յետոյ՝ հրաւիրւում ենք Աստծուն փառաբանելու, իսկ ով սուրբ զրբից կամ իւր սրտից բան ունի յայտնելու, խօսում է: Աղօթքով վերջանում է ժողովը և մենք միմեանցից չենք բաժանում փողոցում անկարգութիւններ անելու, այլ մեր բարոյական կրթութիւնը շարունակելու որովհետեւ մենք զինխտումներից չենք զախօ, այլ դաստիարակութեան և ազնւութեան վարժոցից:» Յետագայ ժամանակներում սիրոյ ծաշը միմիայն աղքատների ծաշ էր դարձել, որ համայնքի հարուստներից մէկը իբրեւ զոհ տալիս էր աղքատներին:

Այսպէս ուրեմն աղքատներին օգնելը աստուածապաշտութեան մի մասն էր կազմում: մանաւանդ նախնական ժամանակներում: Բրիտանի պատարագով լր տօնելով՝ համայնքն էլ պատարագ է մատուցանում իւր ստացուածքից: Հարուստի զոհաբերութիւնը Աստուծոյ շնորհած պարգեն է, աղքատի կերածն ու ստացածն էլ նոյնպէս իբրեւ աստուածային շնորհք է նկատւում: Հարուստն էլ, աղքատն էլ միասին ծաշակում են Աստուծոյ սեղանին նուիրուած զոհաբերութիւնից: Ոչ հարուստն

է հպարտանում գորանով և ոչ աղքատը ճշուում: Մի գաղափարական պատկեր է ներկայանում մեզ այդ ժամանակուայ համայնական կեանքը, եկեղեցին աղօթում է իւր աղքատների տնանկների համար, այս սովորութիւնը նկատելի է արդէն Կղեմէս հոովմայեցու զրբից: Եկեղեցին յիշում է իւր որբերին և այրիներին, ինչպէս և յիշում է նուիրատուներին իւրաքանչիւր նուիրատուութիւնից յետոյ: Յիշում են և նոքա, որոնք կիւմենային տալ, բայց կարողութիւն չունին. թէ աղքատը սիրով լի սիրտ ունի, այդ ևս Աստուծոյ համար հաճելի է:

Որքան և զաղափարական կողմեր լինէին աղքատների համայնական խնամատարութեան մէջ, բայց և այնպէս անհրաժեշտ էր որոշ սկզբունք, կանոնաւորութիւն մտցնել աղքատների խնամատարութեան գործի մէջ: Մենք արդէն տեսանք աղքատների խնամող պաշտօնէութեան կազմակերպութիւնը, մինչև այժմ ասածների վերայ մի քանի խօսք էլ ասենք այն սկզբունքների մասին, որոնցով առաջնորդում էին սարկաւազները:

Ընդհանուր սկզբունք էր միմիայն ճշմարիտ կարօտեալներին օգնել, այն էլ անհրաժեշտ կարիքների համար: Ժողիւրը, դատարկաշրջիկները, շոյլ և անկանոն կեանք վարելու պատճառով աղքատացողները օգնութիւն ստացողների ցուցակի մէջ չեն մտնում: Սոքա մինչև իսկ արժանի չեն համայնքի անդամ լինելու, ինչպէս որոշում է առաքելական սահմանադրութիւնը: Օգնութիւն են ստանում և բազմանդամ ընտանիքները, երբ հայրը իւր աշխատանքով կերակրել չի կարողանում. եպիսկոպոսը այդպիսիների համար ամսական նպաստ է նշանակում սարկաւազների հաղորդած տեղեկութիւնների հիման վերայ: Առաքելական սահմանադրութիւնը վայ է կարգում այնպիսիների զլխին, որոնք ապրուստի միջոց ունենալով հանդերձ դարձեալ կեղծաւորութեամբ նպաստ են սպասում, վայ և նրանց զլխին, որոնք աշխատել կարող են, բայց և այնպէս ուրիշներից ողորմութիւն են ստանում: այդպիսիները պատասխանատու կլինեն Տիրոջ դատաստանի ժամանակ: Սոյն միտքն է արտայայտում և Կղեմէս Աղէքսան-

դրացին: Որովհետև ով աշխատել կարող է, բայց դարձեալ ողորմութիւն է խնդրում, յափշտակում է ճշմարիտ աղքատների հացը: Միայն ճշմարիտ աղքատները՝ աշխատանքի անընդունակ ծերունիները, հիւանդները պէտք է օգնութիւն ստանան, դրանց համար անպատուութիւն չէ եկեղեցու տուած նպաստները վայելել: Սոքա պարտաւոր են միայն երախտապարտ սրտով Աստուծոն փառաբանել և իրանց երախտաւորների համար աղօթել: Հետաքրքրական է առաքելական սահմանադրութեան մի կէտը, որ որոշում է, թէ ինչպէս այրիներից մէկը հազուստ, կերակուր կամ դրամ ստանալուց յետոյ՝ միւս այրիներն էլ նորա հետ փառք պիտի տան Աստուծոն և նորա օրհնութիւնը խնդրեն նուիրատուի համար: Սոքա Աստուծոյ օրհնութիւնն են հայցում և եպիսկոպոսի համար, որ սովորեցնում է ժամանակին ողորմութիւն հասցնել այրիներին: Եկեղեցին իւր պարտքն է համարում աղքատների կարիքները հոգալ, բայց և նրանց մէջ այն զգացմունքն է դարձեցնում, թէ պահանջելու իրաւունք չունին և թէ բաժանուած նպաստները ազատ սիրոյ պտուղ են: Սա աղքատներին խնամելու պատրաստակամութեան հետ ամենայն լրջմտութեամբ խուսափում է աղքատների դասակարգ կազմել, դատարկաշրջիկների և ծոյլերի կեանքը քաղցրացնել, Ընդհակառակ աղքատների խնամատարութեան գործը դատախարակչական դպրոց է համայնքի հարուստ և աղքատ անդամների համար:

Եկեղեցու առանձին խնամքն են վայելում մանաւանդ որբերը. Սրանք կրթւում են եպիսկոպոսի հոգացողութեամբ և մի մի արհեստ են սովորում ապագայում իրենց հացն աշխատելու համար: Աղջիկ որբերը չափահաս դառնալուց յետոյ՝ եպիսկոպոսի ջանքերով պսակւում են քրիստոնեայ երիտասարդների հետ: Շատ ընտանիքներ էլ մի-մի որբ են վերցնում և իրենց զաւակների հետ կրթւում: Որբերի խնամատարութիւնը որքան և կենսական լինի մեր այս ժամանակի համար, մենք ստիպուած ենք տեղի սղութեան պատճառով այսպէս հարեանցի անցնել, յուսալով մի ուրիշ առթիւ դառնալ այս խնդրին:

Հիւանդները նոյնպէս խնամքի առարկայ են եկեղեցու վարչութեան համար: այս շրջանում դեռ ևս հիւանդանոցներ չկան, ուստի և հիւանդներն էլ իրենց աներումն են խնամուում: Սարկաւադներն և երէցներն պարտքն է այցելել հիւանդներին, այցելում է երբեմն մինչև իսկ եպիսկոպոսը մի սարկաւազի ուղեկցութեամբ: Սարկաւազը քննում է թէ արդեօք հիւանդը նիւթախան կարիք ունի և հոգում է ինչ որ անհրաժեշտ է նորա բժշկութեան համար: Ջատագովներն, եկեղեցական հայրերի գրուածքների մէջ հիւանդներին խնամատարութեան բաղմամբ օրինակներ կան, մանաւանդ համաձայնակների ժամանակ, բաւականանք միայն մի նկարագրութեամբ, որ վերցնում ենք Աղէքսանդրիայի Դիոնեսիոս եպիսկոպոսի մի թղթից: «Եւ իբրեւ սուղ մի ժամանակ ոգի առնուլ համարէաք և մենք և նոքա (հեթանոսները), և ահա եկն ի վերայ ախոս այս ժանտ, քան զամենայն վիշտս վտանգի երկիւղալի նոցա և ահագին, որ քստ բանի մատենագրի ուրումն ի նոցանէ, քան զամենայն կարծիս ակնկալութեան առաւելեալ: Բայց ոչ այսպիսի է և մեզ, այլ վարժոց իմն կրթութեան լինէր այն մեզ և փորձ հանգիստի զի թէպէտ և առաւել ի հեթանոսս անդ ընդարձակէր, այլ և ոչ ի մէջ ինչ խորշէր մտհո: Բանդի բազումք յեղբարց մերոց առ բազում զթոցն և սիրոյ ընտանութեան, ոչ անխայելով անձանց, ձեռն միմեանց տալով յայց հիւանդաց շրջէին անխորի լիարար զպէտս հոգալով և բժշկութիւնս կատարելով ի Բրիտոսս խնդութեամբ ախտակից և մահակից ընդ նոսա լինէին, զվիշտս ընկերին յանձինս իւրեանց լրացուցեալ, և առ ի նոցանէ զախոս և զցաւս ի մարմինս իւրեանց բառնալով: Եւ բազումք ի խնամս հիւանդութեան և ի փրկութիւն մերձաւորին ինքեանք մահացան, զմահ նոցա յինքեանս փոխադրեալ, և զաւակական բանն, որ սիրականութեան միայն ցոյցն թուէր ցայն ժամ, արդեամբք արդ լցին փարեղի լեալ վասն նոցա՝ չուեցին յաստի կենացս: Զի ընտրիքն

յեղբարց մերոց, երիցունք իսկ և սարկաւազունք, և որք կարի իսկ գովելիք էին առ ժողովուրդն, այս օրինակ մահուամբ ելին յաշխարհէ, զոր և առ բազում աստուածաշատութեան նոցա և հաստատուն հաւատոց ոյնչ պակաս համարիմ քան զնահատակութիւն մարտիրոսութեան: Զի որք զմարմինս սրբոց բազիօք խոնարհելովք ի ծոցս իւրեանց ընկալան և զաչս նոցա և բերանս կախուցին, և ընգզրկեալ և բարձեալ յուս իւրեանց տարան, և լուացմամբ և հանգերձիւք զարդարեցին, և յետ սակաւուց և ինքեանք զնոյն սպաս ծառայութեան յայլոց ընկալան, զի որք կենդանիքն էին, զօրինակի զնացելոցն ընթանային միշտ զհետ: Իսկ հեթանոսք սոցին հակառակ ամենեւին, զիօթացեալս մերժէին ի բնակութեանէն, և ի սիրելեաց իւրեանց փախուցեալ խոյս տային, և կիսամահս զնոսա ի վերայ ճանապարհաց ընկնուին, և զմեռեալս անթաղս ամային ի բացօթեայս զահի հարեալք ի կորոզութենէ մահուան, զի գուցէ ի նոսա փոխանցեցի այն, և թէպէտ զամենայն հնարքս հնարէին, սակայն ի նմանէ փախել ոչ կարէին:

Բրիտոսի խօսքի համաձայն «ի բանդի էի և եկիք առիս» բանդարկեալներն էլ եկեղեցու հոգաժութեան առարկայ էին: Բանդարկեալները շատ բազմաթիւ էին հռովմէական կայսրութեան ժամանակները, ոչ միայն կրօնի համար հալածուած քրիստոնեաներն էին բանդարկուում, այլ և պարտապանները, հարկեր վճարելու անկարողները և վերջապէս զերինները, որոնք ամենքն էլ վայելում էին եկեղեցու խնամքը: Եկեղեցին էր նաեւ դժբաղդ ստրուկների բարեկամը, մեզ շատ հեռու կտանէր, եթէ մենք այս ամենը նկարագրել կամենայինք: Միայն այսքանը կասենք, որ օգնելու կարիք կար, եկեղեցին այնտեղ օգնութեան էր հասնում: Բայց եպիսկոպոսը խնամում սփոփում էր ոչ միայն իւր սեպհական հօտի անդամներին, այլ և իւր հօտից դուրս: Երբ Նուբիայի եպիսկոպոսները Կիպրիանոսին օգնութեան դիմեցին պատերազմի ժամանակ զերի ընկած քրիստոնեաներին ազատելու համար, վերջինս ժողովարարութիւն սկսեց կարթագլիսէի համայնքի մէջ և 100000 սիւս-

* Շատքիոսի կեսարացոյ պատմութիւն եկեղեցոյ. Դպրութիւն Եթովպոսի, գլ. ԽԲ.

տերքիւս (մօտ 8500 լ.) հաւաքեց և ուղարկեց չռովմի Դիանիսիոս եպիսկոպոսը (259—269) կեսարիայի եկեղեցուն միսթարական թուղթ և փող է ուղարկում պատերազմի ժամանակ գերուածներին ազատելու համար:

Այսքան բարեգործութիւններ անելու համար դրամական մեծ միջոց էր հարկաւոր եկեղեցին թէև այնպիսի հաստատ և մեծ եկամուտների արտօնութիւններ չունէր այս շրջանում ինչպէս Կոստանդնից յետոյ, բայց ուր սէր, հօգի կայ այնտեղ նիւթական դժուարութիւններ չկան: Մէրը աւելի ոյժ ունի, քան մամոնան: Եկեղեցու բարեգործութիւնների համար գործադրած նիւթերն ու դրամարները բոլորը կամաւոր նուէրներ էին՝ իբրև ամսական տուրք, սիրոյ ծաշերի հետ կապուած սննդեան նիւթերի նըւէրների, ննջեցեալների յիշատակին կատարուած զոհաբերութիւնների, կամ արտաքոյ կարգի օգնութեան համար ժողովարարութիւններ: Երբեմն անհատներ ևս, ինչպէս առաքելական շրջանում էր պատահում իրենց կարողութիւնը ծախում և եկեղեցուն էին նուիրում: օրինակ Կիպրիանոս, բայց եկեղեցու իսկական եկամուտը հաւատացեալների երեսի քրտինքով աշխատած կամաւոր նուէրներն էին: Հարուստ չէին առհասարակ առաջին դարերի քրիստոնեաները, մեծ մասով չքաւոր դասին էին էին պատկանում բայց հարուստն էլ, աղքատն էլ իրենց կարողութիւնից աւելի էին զոհում որովհետև զօրեղ էր ներքին սէրը: Ծիշգ աեղեկութիւններ չունինք իւրաքանչիւր սնդամի տուած փողի քանակութիւնը որոշելու համար, բայց չռովմի համայնքի համար կարելի է մօտաւոր գաղափար տալ: չռովմի Կոստանիոս եպիսկոպոսի (251—253) մի նամակից տեղեկանում ենք, որ իւր ժամանակ չռովմում բացի իրենից «քառասուն վեց երիցունք են, եւթն սարկաւազունք, եւթն կիսասարկաւազունք, քառասուն երկու ջահ-ընկալք, երդմնեցուցիչք, ընթերցողք և դռնապանք՝ յիսուն և երկու այլիք և վըրտակիրք, ամենեքեան աւելի քան գնազար և ճիւղ հարիւր և զամենեսեան զոտա շնորհք և մարդասիրութիւն Տեառն մերոյ կերակրէ»:

Ուլհորն իւրաքանչիւրին 50 մարկ է նշանակում ամբողջ տարուայ ստացած ցորենի համար իսկ 1500-ի համար 75000 մարկ:

Եկեղեցու ոյժը սիրոյ գործունէութեան այս գեղեցիկ կազմակերպութեան մէջն էր: Հեթանոսների վերայ ազդում էին ոչ միայն մարտիրոսների քաջ նահատակութիւնը, այլ և քրիստոնեաների մէջ թագաւորող եղբայրական և սիրոյ կեանքը, որ նկատելի էր մահաւանդ աղքատների խնամատարութեան գործում: Բրիստոնէութեան կատաղի թշնամիներն իսկ ստիպուած էին խոստովանել նորա այդ բարոյական ոյժը: Տերտուղիանոսի ասելով հեթանոսները զարմանում էին և տուում «տեսէք, ինչպէս սիրում են նոքա միմեանց: Փոքրիկ հօտի յաղթութեան զէնքը հաւատն ու սէրն էր, որ խորտակելով հռովմէական ահեղ պետութեան շէնքը՝ նորա աւերակների վերայ կեանքի մի նոր տաճար կանգնեց:

Այստեղ արծարծուած մտքերը հետեւեալ կէտերի մէջ կարելի է ամփոփել:

1. Աղքատների խնամատարութիւնը զուտ քրիստոնէական երեւոյթ է. նա հաստատուած է քրիստոնէական — բարոյական հիմունքների վերայ և նորա նպատակն է նըպաստել աղքատի նիւթական և բարոյական շինութեան:

2. Եկեղեցու և քրիստոնեայի պարտքն է օգնել աղքատներին, բայց միմիայն ճշմարիտ կարօտեալներին, օգնութեան միշտ պատրաստ, բայց խուսափում է նա քաջալերել ձրիակերութիւնն ու դատարկաշրջիկ կեանքը:

3. Եկեղեցու համար աշխատանքը նախ-րական է և նա ձգտում է հաւատացեալների մէջ սէր զարթեցնել դէպի աշխատանքը, և անգործների համար գործ գտնել:

* Die Christliche Liebesthätigkeit I. եր. 122. Այստեղ հարկ ենք համարում յիշել, որ յօդուածի ընթացքում յիշուած աղբիւրներից զատ, մնաց օգտուում ենք գելխատրապէս Ուլհորնի երեք հատորից քաղկացած յիշատակաւ գրքից և Schüfer-ի Leitfaden der inneren Mission. Hamburg. 1893.

4. Աղքատների խնամատարութեան լուսկազմակերպութեան համար անհրաժեշտ են
ա) վարչութեան կեդրոնացում անհատական խնամքի հետ միացած, բ) անձնուէր և ձեռնհաս պաշտօնականներ:

(Կը շարունակուի)

Դարեգին Սարկաւազ:

ՏԻՄՈՒԷՆՍ ԷԼՈՒՐՈՍԻ

ՆՈՐԱԳԻԷՏ ԵՐԿՐ

Ե Ի

ՆՈՐԱ ՄԻ ՔԱՆԵ ՆՈՐ ՀԱՏՈՒԱՆՆԵՐԸ

ՆԱԽՆԻ ՀԱՅՐԵՐԻՏ ԱՌԱՄ:

Մայր Աթոռի Մատենադարանի հ. 1955
ձեռագրից արտատպելով Արարատի նախորդ համարում իրենէսի անուամբ զբոսնում երեք հատուածներ՝ մենք անուանել էինք այդ ձեռագիրը «վկայութիւնների մի ընդարձակ ժողովածու» և մէջ էինք բերել այն հատուածը, որ նորա սկիզբն է կազմում ենթադրելով թէ դա միակ ծանօթութիւնն է որից կարելի է մի գաղափար կազմել ամբողջ ժողովածուի մասին: Սակայն աւելի ուշագրութեամբ քննելով նոյն ձեռագիրը՝ մենք ներկատեցինք, որ վկայութիւնների առաջին խումբից յետոյ, Պրովկի գրուածներից յառաջ բերած մի վկայութեան՝ երկրորդ շատ աւելի ընդարձակ ծանօթութիւն կայ կցուած ժողովածուի հեղինակի կողմից, որ առաջին անգամ հարեանցի կերպով թերթեյի իրրե Պրովկի գրածի շարունակութիւն էինք ընդունել: Նա խօսում է այստեղ առհասարակ երկու ընթացիկ վարդապետութեան դէմ և երբ խօսքը Եփեսոսի Բ. ժողովին է գալիս, ասում է. «Պետաւորելով այսմի կերպս երանելոյ հաւր մերոյ և եպիսկոպոսապետի և խոստովանողի Դիոսկորոսի, ընդ որում առնութեւր եւք յայնժամ ևս իսկ և երանելի իմ կղայրն Անատոլիէս երէց», այս դատարիտելով Բաղկեդոնի ժողովականներին՝ նա աւելացնում է. «Բանդի ոչ հաւատացեալք ճշ-

մարտապէս քահայայապետին Բրիստոսի, երանելում հաւրն մերում Դիոսկորի, այդ ընդդիմացալք նմա կրկնակի մեռան. քանզի երկուս և չարութիւնս ետարին՝ զՏէրն իւրեանց ներդարար ուրացան, զաղբիւրն կենդանութեան, և զընքեանս նզովեցին. սակս որոյ և բացաիրփրեն վայրենութեամբն, հալածելով զԲրիստոսի հաւատն, զյանգիմանիչս զնոսա և զասաւղսն. Որում ստորագրութեան ձերում հաւատասցուք՝ յԵփեսոսին, եթի ի Բաղկեդոնին: Եւ վասն զի ընքեանք ներդարար ուրացան զՏէրն մեր և զԱստուած Յիսուս Բրիստոս և թուին խաղաղութեամբ վարել, ոչ ուրուք նոցա հակաբանելով թեպէտ և զԲրիստոսի խաղաղութիւնն ոչ ունին և ոչ սղան ընդ անապատութիւն երեւելադունից քաղաքացն՝ վասն այսորիկ, որպէս զրեալ է, զոչելով, և ևս տրուպս ուղղափառաց եպիսկոպոսացն Տիմոթէոս առ Աստուածն իրաց հալածեաց զիս նախանձ տան Բոյ Զի լքին զՆա եկեղեցեաց առաջնորդք և մոռացաւ եղին պատուիրանացն նորա լի մարդիկ ընդ Աստուծոյ փոխադրեցին զյոյս և քաջալերեալք կառաք և ձիովք, որովք և պատերազմին զհաւտ Տեառն, և զուղղափառն ի քրիստոսասէր քաղաքին Աղեքսանդրի և յամենայն Եպիսկոպոսի, Եւղիպղէ, և ի Պաղիստինէ և յայլս քաղաքս սպանին և սպանանն մինչև այժմ և հալածեն. և զզոհարանն հոգեկան [ան]պարշտութեանն բեկին և մանրեցին բազում անգամ և պարապել արարին առ ի յոչ կամել զուղղափառ ժողովուրդս հաւանել նոցայն ամպարշտութեան, և խնդրեն զանձն իմ զփոքուս և զանպիտան ծառայիս Բրիստոսի, և ոչ պատահեն մինչ եթե Տէրն իմ և Աստուած Յիսուս Բրիստոս թողացուցէ զայս լինել ըստ ինքեան կամաց, առնելով ևս այսուիկ ողորմութիւն մեծ ընդ իս անարժանի. քանզի ոչ հաւան կ[ա]ցի յերկիր առանց Աստուծոյ, ըստ Նորին Տեառնն Բանի. վասն այսորիկ և ոչ ասեն—* երկուցեալ զառժամանակեանս սպառնալիս թշնամեացն Աստուծոյ, քաջալերեալ ի բարեխաւսութիւնս սրբոյն և ուղ-

* Իր քառ չի կարդացուած: